

Kjak

Fróði Magnussen

Møgulig átøk fyri at minka um sosialu avleiðingarnar av okkara fíggjarpolitikki

Samanumtøka: Ætlanin við hesi grein er at geva eitt íkast til samfelagskjakið. Ætlanin er at vísa á týðningin av einum haldgóðum fíggjarpolitikki við, millum annað at vísa á, at tað hevur menniskjansligar avleiðingar, um vit ikki føra ein haldgóðan fíggjarpolitikkk. Fari at royna at vísa á, at fíggjarpolitikkurin ikki er so haldgóður, sum hann átti at verið, umframt at vísa á eina gongda leið burturúr hesum afturvendandi trupulleika. Eina leið har okkara fíggjarstýring í størri mun, verður lögð í fastar karmar, soleiðis at skiftandi stýri kanna halda seg til nakrar greiðar meginreglur. Meginreglur, ið tryggja haldgóðan fíggjarpolitikkk, sum minka um neiligu sosialu og fíggjarligu avleiðingarnar.

Týðningurin av einum haldgóðum fíggjarpolitikki

Hevur tað týðning fyri landsins borgarar, at tey sum sita við valdið fremja ein haldgóðan fíggjarpolitikkk? Er tað yvirhøvur áhugavert at brúka tíð og orku at viðgera henda spurning? Um vit hyggja at avleiðingunum, so er tað eyðsæð, at tað hevur stóran týðning fyri hvønn einstakan av okkum, at vit hava ein haldgóðan fíggjarpolitikkk.

Ein kann byrja við at hyggja at teimum sosialu avleiðingunum, tí tær muga metast at hava størst týðning. Setur landið í verk skipanir, sum landið síðan má niðurlaga, tí landið má skerja, tá rakar tað beinleiðis og ofta meint móttakaran av hesi tænastu. Borgarar, ið áðrenn fingi hjálpið til eithvørt, missa henda stuðul. Um vit fremja ein minni góðan fíggjarpolitikkk og hjáárinini verða stór búskaparlig sveiggj, tá rakar hetta eisini sosialt meint. Eitt gott dømi er kreppan fyrst í nítiárunum, sum hevði vanlukkuligar

avleiðingar fyri fleiri, og nógv vórðu noydd at flyta av landinum. Um ein hyggur at gongdini hjá nøkrum av evrulodnunum, so er í løtuni sosialur ófriður. Sosialur ófriður skaptur av vantandi haldgóðum fíggjarpolitikki.

Ein onnur avleiðing, ið kann nevast sosial avleiðing, er ótryggileikin hjá starvsfólki innan almenna geiran. Velur landið at seta á stovn tænastu, sum ferð eftir ferð muga avtakast, tí vit eftir stuttari tíð ikki hava ráð til hesar, tá skapar tað ein óneyðugan ótryggileika millum starvsfólkini innan almenna geiran.

Nakað tað sama kann ein siga, er galdandi fyri veitarar til tað almenna. Velur landið at seta meira virksemin í gongd, tá hjólini frammanundan mala av øllum alvi, muga veitarar yvirbjóða hvønn annan í td. løn og øðrum treytum fyri at fáa orku at lyfta uppgáurnar. Hetta skapar í fyrstu atløgu inflatió, síðan mist kappingarføri móttogis útheiminum og endar meira enn so við, at hesi somu starvsfólk, sum fingi bjóðað sera góðar treytir, standa uttan arbeiði, tí landið má spara og alt virksemin minkar. Inflatió orsakað av konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikki, sum millum annað er við til at minka um kappingarføri, ið aftur merkir lægri búskaparvøkstur, er ikki ókent.

Harumframt muga vit ásanna, at ein minni skilagóður fíggjarpolitikkur minkar um álitið hjá lánveitarum, og merkir hetta hægri renta. Ein minni skilagóður fíggjarpolitikkur minkar eisini um iløguhugin hjá okkum sjálvum, men eisini hjá útlenskum iløggjarum. Minkandi iløguhugur minkar um búskaparvøksturin, sum aftur merkir minni vælferð enn annars møguligt.

Um ein ikki sparir meðan tað gongur væl, verður ein avleiðing, at ein ikki hevur

nakað at standa ímóti við, tá tað gongur minni væl, umframt manglandi møguleika at standa í móti óvæntaðum stoytum ella, sum langabbi varð vanur at taka til “tann sum ikki sparir, tá ið hann hevur, tekur ikki til, tá ið tað krevur”

Haldi at dømini omanfyri vísa, at serliga, menniskjaligu avleiðingarnar av einum minni haldgóðum fíggjarpolitikki eru neiligar. Ein kundi kanska hildið fram við at vísa á neiligar avleiðingar, men haldi at samanumtikið er myndin greið. Tað er at taka óráð fyri og at gera ilt inn á landsins borgarar ikki at hava ein haldgóðan fíggjarpolitikkk.

Hvat er haldgóður fíggjarpolitikkur?

Ein tjóðarbúskapur er ein samansett eind, og tí eru fleiri ymiskir mátar at ávirka tjóðarbúskapin. Tí er spurningurin kanska ikki so einfaldur at svara. Haldi tó at ein, í stuttum, kann loyva sær at lýsa ein “skilagóðan” fíggjarpolitikkk, sum ein politikkk við átøkum, ið eru konjunkturmótgangandi. At fíggjarpolitikkurin er “haldgóður” merkir, at skuldin hjá tí almenna yvir tíð, ikki veksur. “Haldgóður fíggjarpolitikkur” kann soleiðis lýsast, sum ein samanrenning av tveimum treytum.

Hyggur ein nærri at hugtakinum konjunkturmótgangandi, so merkir hetta hugtakið ein fíggjarpolitikkk, har landið tálmar ferðina á búskapinum, tá búskapurin melur við ov nógvari ferð. Hetta verður gjørt við at taka meiri pening inn, enn landið letur út. Koyrir búskapurin hinvegin við ov lágari ferð og td. arbeiðsloysið verður ov høgt, tá velur landið at økja um ferðina við at lata meira pening út, enn landið tekur inn. Á henda hátt kann landið gagnnýta ta sokallaðu multiplikatoreffektina til at stimbra ella minka um búskapin. Hugtakið

er kent frá John Maynard Keynes, sokallaða Keynesian economics.

Sum nevnt, so eru fleiri møguleikar, tá ein skal velja hvørji fíggjarpolitisk átøk skula fremjast. Er neyðugt at økja um ferðina á búskapinum, kann ein td. velja at økja um ferðina við at gera fleiri almennar iløgur og/ella við at geva skattalættar. Ætlanin er ikki at koma inn á hetta evnið, tí valmøguleikarnir fevna víða. Møguliga kunna vit venda aftur til raðfestingarnar við eitt seinni høvi. Fari tó at vísa á, at tað eru metingar, sum vísa, at ein lægri marginals-kattur, heldur enn størri almennar iløgur, hevur jaligari langtíðar árin á búskapin. Hetta evnið verður millum annað viðgjørt í ritið nevnt “Offentlige investeringer eller skattelettelser – hvordan får vi mest vækst for pengene”, skrivað av Jan Roes Skaksen, Jens Sand Kirk og Peter Stephensen.

Hava vit havt ein haldgóðan fíggjarpolitikkk?

Hyggur ein í frágreiðingina hjá Búskaparráðnum á vári 2010 dagfest 8. mars 2010, so viðger Búskaparráðið spurningin, haldgóðan fíggjarpolitikkk. Í talvu 3.1 og talvu 3.2, sum eru endurgivnar niðanfyri, vísir Búskaparráðið á, at vit í 80'inum høvdu ein konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikkk, og úrslitið var áhaldandi hall á gjaldsjavnanum. Í 90'árunum var fíggjarpolitikkurin eisini konjunkturviðgangandi, men nú øvuta vegin, tí samstundis, sum fíggjarstovnar gjørdust varnir, fóru land og kommunur undir skatta-hækkingar og útreiðsluskerjingar. Sosialu og fíggjarligar avleiðingar merktu flest øll tekur inn. Á henda hátt kann landið gagnnýta ta sokallaðu multiplikatoreffektina til at stimbra ella minka um búskapin. Hugtakið

frameftir. Fíggjarstovnar høvdu ein kredittvøkstur, meðan landið valdi at vaksa um útreiðslurnar, tvs. landið valdi at halda ein konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikkk. Árið 2007 er eitt dømi, har fíggjarstovnar økja um útlán, meðan landið økir um aktivitetin. Um sama mundi vísir Hagstovan á, at arbeiðsloysið í desember 2007 er 1,3% av arbeiðsfjöldini. Henda samanrenning vil leggja trýst á búskapin, og merkir hetta millum annað inflatió og mist kappingarføri, sum eru avleiðingarnar av einum konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikki. Javnvágin millum inntøkur og útreiðslur er brotin eftir 2007, og um verandi gongd heldur fram, har vit hava átakið okkum størri útreiðslur enn inntøkur, vil skuldin byrja at vaksa, og tí er fíggjarpolitikkurin ikki haldgóður. Her skal nevast, at ætlandi minkar undirskotið í 2011 í mun til undanfarin ár. Átøk verða soleiðis gjørd fyri venda gongdini, men trupulleikin kann verða, at vit blíva noydd at halda ein konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikkk, tí meðan tað privata halda aftur, so ger landið tað sama.

Samanumtikið eru greiðar ábendingar um, at heldur enn at halda ein mótgangandi fíggjarpolitikkk, so halda vit ein konjunkturviðgangandi fíggjarpolitikkk og verður hugsað um sosialu og búskaparligu avleiðingarnar, sum eru lýstar omanfyri, so er hetta ein óheppin gongd.

Møguligar loysnir frameftir?

Tá ein leitir eftir loysnum, velur ein ofta at hyggja at, hvørja loysn onnur hava valt, og hvørjar royndir hesi hava gjørt sær. Ein kann tí spyrja, hvat hava onnur gjørt fyri at tryggja ein haldgóðan fíggjarpolitikkk yvir eitt longri tíðarskeið? Estlenski fíggjarmálaráðharri, Jürgen

Ligi, sum vitjaði í Føroyum mai 2011 vísti millum annað á, at Estland hevur eitt lógarverk, ið forðar fyri halli á fíggjarlógini, og tí hevur landið staðið seg væl í mun til onnur lond í ES. Onnur lond hava eisini lógarverk, tá talan er um fíggjarpolitikkk. Norra hevur eitt nú ein búskapargrunn til óvanligar inntøkur og útreiðslur. Eisini vísir Búskaparráðið í frágreiðing sínari frá vári 2010 á royndirnar hjá Nýsælandi, har lóg um ábyrgdarfulla fíggjarpolitiska stýring bleiv sett í gildið í 1994. Stendur tað til evropeiska miðbankan, so verður ein broyting framd í ítalsku stýrisskipanini, soleiðis at javnvág millum útreiðslur og inntøkur verður eitt krav. Samanumtikið sær tað út til, at ein gongd leið kundi verið at umhugsað eitt lógarverk, ið tryggjaði haldgóða fíggjarpolitiska stýring.

Síðan 1980-árin eru ábøtur gjørdar innan fíggjarpolitisku stýringina. Vit hava til dømis fingið Búskaparskipan Landsins (1996), búskaparskipan fyri kommunurnar (2010), játtanarlógina (2009) og ikki minst búskapargrunnin (2011). Játtanarskipanin og búskapargrunnurin er heilt víst eitt stig rætta vegin. Út frá greiningini hjá Búskaparráðnum má niðurstøðan verða, at neyðugt er við strangum reglum fyri okkara fíggjarpolitikki. Reglum, sum tryggja, at skiftandi leiðslur landsins muga halda seg til nakrar greiðar meginreglur, ið tryggja ein fíggjarpolitikkk, sum er konjunktur mótgangandi heldur enn viðgangandi. Harafturat má fíggjarpolitikkurin vera haldgóður, soleiðis at skuldin verður hildin niðri.

Eitt slíkt lógarverk virkar best, um tað er einfalt at handheva og skilja, samstundis sum tað fevnir um allan almenna geiran, tvs. at kommunurnar muga eisini verða fevndar av lógvarverkinum. Lógarverkið má tryggja,